The topic of civil torts was interesting for the researchers from Kyiv University law school any time while the depth of interest and research approaches differed depending on the historical period.

Before the revolution of 1917 the researchers mostly looked on the torts as on the type of civil obligation and the reward for damage caused. No one treated the torts from the standpoint of a type of civil liability at that time.

The Soviet period of the Tort law School development was characterized by a change of the research vector. The researchers started focusing on civil torts as liability rather than civil obligations. Tort liability is a type of civil liability and the latter is a type of legal liability.

That causes a regime when the researchers (some well-known names of that time are: Gennadiy Matveev, Yuriy Matveev, Dina Bobrova, Yaroslavna Shevchenko etc.) mostly analyse civil tort as a civil liability. They focused their attention on the foundations and the conditions of tort liability. Precisely at that time, the theory of "civil wrong compound" as the main foundation of civil liability appeared.

Independent Ukraine spawned a new pleiad of researchers whose research interest was civil torts. Modern civil law doctrine started refusing the understanding of civil tort as a type of civil liability. It comes back to the tort as a type of obligation. Moreover, modern researchers look on the tort's issues much wider – through the prism of legal regulation mechanism.

Constantly, modern researchers of Taras Shevchenko National University Law School pay great attention to the new topical spheres of torts, particularly to non-pecuniary damage compensation, damage compensation caused by the State and State agencies and product liability together with digital product liability.

Keywords: tort, civil liability, damage compensation, history of legal research, scientific school.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 85-92
УДК. 347.1
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-16

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing center "Kyiv University", 2021

Л. В. Панова, канд. юрид. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-1393-8626

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА У РОЗРАХУНКОВИХ ВІДНОСИНАХ

В основу дослідження покладено існуючу у правовій науці доктрину поділу права на приватне та публічне. Аналізується її вплив на відносини, що виникають на ринках фінансових послуг. Дослідження проведено з урахуванням результатів вітчизняних і зарубіжних авторів у сфері права і у сфері економіки.

Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання.

Доводиться, що концепція поділу права на приватне та публічне входить у структуру фінансового ринку, утворюючи його базові складові, але вона не є об'єктивно існуючою соціальною дійсністю. Вона є соціокультурною інтерпретацією позиції дослідника, яка існує у його розумово-пізнавальній діяльності.

Аналізується внутрішній механізм циркуляції грошових потоків і розрахунків на світовому фінансовому ринку, як емпіричній основі дослідження через призму концепції поділу права на приватне та публічне. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що зазначена концепція не є універсальною. Вона притаманна тільки країнам романо-германської правової системи.

Ідея поділу права на приватне та публічне не знайшла свого відображення на рівні доктрини права у країнах англосаксонської правової системи, на відміну від країн континентальної системи права, для яких такий поділ права є фундаментальним.

За допомогою історичного методу розкривається проблема, яка виникла в радянські часи та пов'язана з підміною понять у доктрині поділу права на приватне та публічне, а також нехтуванням ідеї соціальної справедливості.

Автор привертає увагу до питання, як забезпечити стійкий розвиток фінансової системи та її основних інститутів (структур) за допомогою доктринального підходу поділу права на приватне та публічне. Показано необхідність урахування плюралістичного праворозуміння фінансового ринку як соціального явища. Відповідно методологія дослідження повинна бути максимально адекватною до об'єкта дослідження. Ідея соціальної справедливості має виступати регулятором взаємовідносин між членами суспільства. У зв'язку з тим, що практична діяльність на фінансових ринках різних країн сьогодні має тенденцію до зближення, а також те, що публічне право бере на себе виконання соціальної функції, зроблено висновок про неможливість протиставлення праву публічному права приватного. Право є засобом досягнення суспільного компромісу за умови збереження свободи особи. Саме такий підхід містять у собі європейські політико-правові стандарти у сфері розрахунків.

Ключові слова: фінансова система, ринки фінансових послуг, розрахункові відносини, доктрина поділу права на приватне та публічне.

ВСТУП

За 30 років незалежності України одним із перспективних напрямів розвитку стають розрахункові відносини. За динамікою росту вони випереджають багато країн Заходу й Азії. Продукти українських фінтехкомпаній користуються попитом у всьому світі, поповнюють дохідність держбюджету та підвищують фінансову інклюзію українців. І якщо у Незалежність Україна ввійшла фактично без платіжної інфраструктури та фінансових технологій, то зараз українська фінтехіндустрія переживає справжній розквіт і продовжує курс на стрімкий розвиток. Правова реальність поступово слідує за відповідними тенденціями. Сучасний розвиток права характеризується пошуком правильних рішень як нових проблем, так і успадкованих від минулого. Домінуючу в континентальній юриспруденції доктрину щодо поділу права на приватне та публічне не можна віднести до категорії нових. На науковому рівні в різних правових системах вона мала свій шлях і вплив на праворозуміння. У недавньому минулому вітчизняні правники сконцентрували свою увагу на концепції поділу права на приватне та публічне як методологічному підході для вирішення питань, що виникають на практиці в період становлення законодавчої системи та формування нових цивілізаційних засад після тривалого радянського періоду. Вона стає основою у прагненні створити науку, здатну дати цілісне уявлення про правові і суспільні явища, визначити цілі правового регулювання в умовах формування Україною ринкової економіки, а нові економічні процеси стають емпіричним матеріалом для досліджень. Для формування справедливого економічного порядку увагу привертають дослідження фінансових ринків, процес формування капіталу й розрахунків і на державному рівні, і під час виконання зобов'язань у цивільному обороті. Методологія права повинна забезпечити аналіз конкретних суспільних відносин для підтримання балансу інтересів усіх членів суспільства та надати відповідь на питання: чиї інтереси закріпити у

© Панова Л. В., 2021

формі суб'єктивних приватних прав? Проте, як зазначає О. Д. Крупчан, питання про поділ і взаємозв'язок приватного та публічного права представляє "рівняння з багатьма невідомими" [1, с. 10].

Застосування приватно-правових або публічно-правових прийомів правового регулювання полягає не тільки у виявленні інтересів суб'єктів що діють на фінансовому ринку, а у самій сфері існування, всередині якої циркулюють грошові потоки та розрахунки як за товари, роботи та послуги, так і розрахунки з бюджетом. Нескладно побачити існуючу диференціацію, що лежить у площині поділу права на приватне та публічне. Однак проблеми, що пов'язані з розрахунками, обумовлені іманентними властивостями фінансової системи, тому виникають питання методологічного характеру.

Метою статті є науково-теоретичне дослідження розрахункових відносин на фінансовому ринку через призму концепції поділу права на дві великі сфери – приватну та публічну.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Доктринальне осмислення проблеми поділу права на приватне та публічне, як правило, виникає у правників у процесі дослідження й аналізу "вільного ринку". Розвиток ринкових відносин розкриває цілий спектр публічних і приватних інтересів, домінуючих у суспільстві. Одним із таких напрямків є дослідження розрахункових відносин, які є реальним, необхідним та обов'язковим елементом функціонування вільного ринку. Тому, методологічно категорію "розрахункові відносини" можна розглядати з доктринальної позиції "дихотомії права". Однак слід враховувати, що доктрина права не є об'єктивно існуючою соціальною дійсністю. Вона існує у розумово-пізнавальній сфері дослідника і є соціокультурною інтерпретацією існуючої думки в той чи інший історичний період.

Усі науковці, хто займався дослідженням розрахункових відносин, добре знають про те, що вони є складним елементом ринку, тому що мають тісний зв'язок із грошовими відносинами. Останні, у свою чергу, мають широко розгалужену, багатоступінчасту структуру та мають прояв не на одному, а на кількох рівнях. Грошові відносини виступають ніби оболонкою, яка огортає розрахункові відносини, і в цьому полягає їхня унікальна особливість. З урахуванням цієї обставини грошові відносини, мають зовнішні ознаки всього комплексу функціональних зв'язків, що відбуваються у процесі суспільного відтворення матеріальних і духовних благ, їхнього виробництва, обміну, розподілу та споживання.

З іншого боку, розрахункові відносини являють самостійний вид правовідносин, що розвивається в системі зобов'язального права та має свої особливості. У цьому випадку предмет розрахункових відносин і відповідно, його логічні межі звужуються. Вони набувають конкретної адресності. Ідеться про визначення правової природи розрахункових відносин, аналізі їх як самостійного інституту зобов'язального права, що регулюється іманентними законами приватного права, при цьому має власну структуру й інституційне забезпечення.

Зазначені положення характеризують найзагальніші риси розрахункових відносин як предмета наукового аналізу й теоретичного пізнання. Розмаїття аспектів функціонального призначення та місця розрахункових відносин спричиняє методологічні складності у визначенні логічних меж між галузями права. Це питання у правовій літературі останніх десятиліть стає предметом дискусій між представниками публічної правової сфери та представниками сфери приватного права .

Уперше за часи пострадянського періоду питання організаційно-правових основ розрахункових відносин ставить О. П. Подцерковний, виокремлюючи їхні приватно-правові та публічно-правові елементи. У своїй роботі, присвяченій розрахунковим відносинам, автор намагається довести господарсько-правову природу норм, що регламентують відповідні відносини. Методологічний підхід автора щодо розгляду питань, пов'язаних із дослідженням розрахункових відносин через поділ права на приватне та публічне, без сумніву є виправданим. Проте на погляди вченого вплинула концепція господарського права, яка займала вагомі позиції в науковій літературі того часу, що призвело до підміни понять[2].

Однак, слід погодитися з думкою О. П. Подцерковного, що "на жаль, грошові зобов'язання та розрахунки, які є об'єктивними економіко-правовими явищами, що пронизують усю структуру майнових відносин, розглядалися переважно з погляду елементного складу, у відриві від інших явищ. І як наслідок, правове регулювання розрахунково-грошових відносин виявлялось

[2] Концепція господарського права як самостійної галузі права вперше була введена 1924 року А. Г. Гойхбаргом [2]. Автор пропонував відмовитись від традиційного для європейської юридичної літератури поділу права на приватне та публічне. Він дійшов висновку, що такий розподіл поступово зникає, а його результатом стає непотрібність цивільного (приватного) права, яке протиставляється праву публічному. Цивільне (приватне) право, – на думку А. Г. Гойхбарга, – перестає існувати як самостійна галузь та поглинається іншої галуззю – господарським правом. Причому систему господарського права, завдяки прийняттю такої концепції, стали складати звичайні інститути цивільного права, які називалися вже господарсько-правовими.

У цілому підтримуючи зазначену позицію, П. І. Стучка пропонує ідею можливості існування цивільного та господарського-адміністративного права. Причому, обґрунтування такого погляду лежить у площині реального відокремлення в радянській економіці приватного сектора від того, який належить усім, – "усуспільненого соціалістичного сектора". Між господарсько-адміністративним та цивільним правом, – писав П. І. Стучка, – йде безперервна боротьба, об'єднання їх в єдину систему є неможливим, – воно є і принципово неприйнятним, оскільки основи, на яких відбувається правове регулювання в тій та іншій галузі є різними. У цивільному праві господарює анархія, що має прояв переважно у встановленні договірних відносин, в іншому – плановість, підпорядкування, виконання обов'язкових вказівок планово-регулюючих органів. [3; с. 43]

Специфічний підхід учених є очевидним. Доречно згадати, що наприкінці 20-х років XX століття у правовій науці зроблено спробу розділити господарське право на окремі функціональні різновиди (господарське право в той період часу розглядалось як сукупність усіх інститутів майнового обороту) до яких відносили: цивільне право, торговельне право та промислове право, причому всі вони вважалися публічно-правовими. Товарно-грошові відносини на думку представників науки права радянського періоду зазвичай були притаманними виключно капіталістичним країнам, а політика держави послідовно впроваджувала позицію щодо розширення державної власності як економічної основи радянського устрою за допомогою норм зокрема і цивільного законодавства. Неодноразово в працях науковців можна знайти цитату В. І. Леніна: "Ми нічого "приватного" не визнаємо, для нас все в галузі господарства є публічно-правовим, а не приватним. Ми допускаємо капіталізм тільки державний...". Слід зазначити, що В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що "Наркомюсту" треба не піддаватися "Наркомінсправ", який "за посадою" тягне лінію "пристосування до Європи", необхідно боротися із цією лінією, виробляти нове цивільне право, нове відношення до "приватних" договорів і т. п." [5, с. 398]. Він вимагав впливу держави в приватногосподарські справи, і така лінія рішучого вторгнення держави у приватноправові відносини, знайшла своє відображення в ЦК УРСР 1922 року, який діяв до 1964 року.

Так, під впливом політики у вітчизняній історії права зникає поділ права на приватне та публічне, замість чого виникає концепція господарського права.

Тому ідея сучасного вченого О. П. Подцерковного розглянути розрахункові відносини через призму поділу права на приватне та публічне виглядає новаторською і такою, що сприяє відродженню традицій, але його роботу не можна беззастережно сприйняти, оскільки її обґрунтування тримається на концепції господарського права, яке входить в протиріччя із самою суттю ідеї поділу на право приватне та публічне.

також однобоким – з позиції тільки однієї галузі права. Таке статичне дослідження не лише не дозволяє всебічно поглянути на сутність розрахункових відносин, їхнє емпіричне різноманіття у праві, а й звужує наукове обґрунтування об'єкта та методів організуючого впливу, які спрямовані на створення системи розрахунків, що задовольняє потреби суспільства [4, с. 9].

Проблема на наш погляд полягає не тільки у проведенні "статичного дослідження" сутності розрахункових відносин, вона поглиблюється тим, що право, як суспільний інститут, який опосередковує суспільні відносини, що базуються на матеріальних явищах об'єктивної дійсності, має тенденцію постійно змінюватись разом із самою об'єктивною дійсністю. Ми робимо акцент на тій обставині, що поняття "розрахункових відносин" не є чимось закам'янілим.

Розрахункові відносини беруть активну участь в розвитку економіки, вони постійно втілюють у себе найсучасніші науково-технічні розробки. На розвиток розрахункових відносин в Україні вплинуло відповідне співробітництво з такими організаціями: Міжнародний банк розрахунків, Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк реконструкції та розвитку, Всесвітня організація торгівлі та ін. Еволюція розрахункових відносин пов'язана зі змінами у суспільстві й економіці, які у свою чергу сформували нові інституції, принципи та правила. Тому виникає потреба надати цим відносинам теоретичне підґрунтя, а необхідним завданням стає пошук компромісу між приватним і суспільним інтересом у розрахункових відносинах із позицій, які в сучасному праві широко розповсюджені. Відповідно, неодмінною складовою професійних правових знань є наукове розуміння питань пов'язаних із грошовим ринком, фінансовою та банківською системами тощо. Розрахункові відносини стають об'єднуючим елементом серед зазначених питань.

Формування та правове регулювання розрахункових відносин у сучасному розумінні виникає з кінця XX століття. Так, гармонізацію умов щодо виконання платіжних операцій почали здійснювати на рівні ЄС з моменту прийняття Директиви Європейського парламенту та Ради 97/5/ЄС від 21 січня 1997 року про транскордонні кредитні перекази. Зазначена Директива була прийнята для розвитку положень, які містилися в Рекомендаціях Комісії 90/109/ЄЕС "Щодо прозорості банківських вимог щодо транскордонних фінансових операцій" від 14 лютого 1990 року [6, с. 136].

В Україні 2001 року Верховна Рада приймає закон "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", а в 2003 на рівні Цивільного кодексу України розрахункові відносини отримують "громадянство" як інститут приватного права. У подальшому розрахункові відносини розвивалися завдяки ініціативам суб'єктів приватного права, які намагалися увійти до міжнародного ринку надання платіжних послуг. Із підписанням Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 27 червня 2014 року розпочався найбільш інтенсивний і важливий етап розвитку розрахункових відносин у приватному праві, який продовжується і нині. Глобальні напрацювання у сфері розрахунків поступово імплементуються до вітчизняного законодавства. Починається впровадження нових підходів до розуміння правової природи розрахункових відносин як соціального явища. З'являється сучасне бачення фінансового сектора, що міститься у Стратегії фінансового сектора України до 2025 р., яка формувалася з урахуванням досягнутих результатів протягом попередніх п'яти років відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року [7, 8]. Паралельно з'являються різноманітні інноваційні продукти та платіжні інструменти. Динаміка цих процесів впливає на необхідність їхнього теоретичного осмислення за допомогою правового інструментарію.

Виявлення реальних причинно-наслідкових зв'язків, які розкривають сутність категорії розрахункових відносин, а також виявлення сфер впливу права публічного або приватного на розрахункові відносини ускладнюється специфікою завдань, що ставлять представники різних наук у процесі пізнання й аналізу такого предмета вивчення, яким є розрахункові відносини. Розрахункові відносини як відносини, що складаються в суспільстві, породжуються поведінкою людей. Поведінку вивчають різні науки, які застосовують однаковий емпіричний матеріал, але ставлять перед собою різні цілі. Методи та техніка, наприклад, економічної науки базується на спостереженні поведінки людини з метою встановлення засобів, що забезпечують задоволення її потреб, шляхом виробництва, обігу та споживання речей для досягнення максимально корисного результату. Правники, користуючись досягненнями економістів, мають у своїх дослідженнях іншу мету. Вона полягає в тому, щоб зробити діючі правила поведінки у суспільстві обов'язковими та такими, які найбільше відповідають загальному благу людей. Мети досягають шляхом установлення правових зв'язків – прав та обов'язків, які регулюють відповідні відносини. Таким чином, економічна корисність процесу розрахунків передбачає відповідну його правову регламентацію. І навпаки, права враховують економічну оцінку корисності такого процесу. Техніка економічної науки і техніка суб'єктивних прав відрізняються одна від одної, але водночас взаємно доповнюють одна одну, завдяки тому, що використовують один і той самий об'єкт дослідження – розрахункові відносини. Відповідно досягнення економічної науки мають методологічний вплив на дослідження "розрахункових відносин" як правової категорії, але в подальшому ми покажемо і зворотний зв'язок.

Розрахункові відносини в економіці представляють собою сукупність економічних (товарно-грошових) відносин, що пов'язані з виникненням і врегулюванням взаємних вимог і зобов'язань суб'єктів ринку (держави, юридичних осіб, фізичних осіб) у процесі здійснення ними господарської діяльності. Вони включають зустрічний рух товару та грошових коштів, визначають порядок і момент взаємного переходу прав власності контрагентів на товар і грошові кошти. Розрахункові відносини, таким чином, розглядають через призму професійної банківської діяльності як способу організації фінансової системи.

У правових дослідженнях розрахункові відносини мають свої акценти. Цивілісти зазвичай розглядають розрахунки як інститут зобов'язального права. Розрахунки виникають на підставі укладення договору банківського рахунку. Банк або інша фінансова установа є спеціальним суб'єктом таких відносин. Логіка досліджень розвивається в напрямку, традиційному для цивілістів: виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків, аналізу правового становища суб'єктів розрахункових відносин, а також захисту порушених прав та інтересів і методами, які притаманні приватному праву. Такий підхід є перевіреним і виправданим з точки зору практичних завдань. Інтереси представників публічного права лежать у площині податкового права, правового статусу Національного банку України та його компетенції.

Зосереджуючи увагу правника на такому об'єкті, як розрахункові відносини, слід враховувати, що в економіці існують дві незалежні системи: реальний сектор економіки і фінансова – віртуальна (абстрактна) система. Грошові потоки діють між двома цими системами. Незважаючи на абстрактність фінансової системи, методологічно для юристів вона виглядає з одного боку природно, тому що самі правовідносини, як предмет пізнання, розглядаються, як суспільні (реальні) відносини, що врегульовані нормами права, тобто на абстрактному (розумовому) рівні. З іншого боку – штучно, тому що складно досліджувати одну абстракцію (фінансову

систему) через іншу (правовідносини). Проблема посилюється усвідомленням тісного зв'язку між фінансовим сектором і торгівлею (реальним сектором).

Відповідно на шляху між доктриною права, яка виділяє елементи правовідносин, та існуванням двох систем (реальної та віртуальної), наявних в економіці, є дві проблеми, які представляють собою додаткові ускладнення дослідницьких процесів: по-перше, з погляду права існують різні підходи до розуміння категорії правовідношення [9, с. 197–263], по-друге, економічна доктрина не має єдиного погляду щодо визначення фінансової системи.

Останнє питання у навчальній економічній літературі представлено так, що під фінансовою системою розуміють сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних між собою сфер і ланок фінансових відносин, які відображають специфічні форми й методи обміну, розподілу і перерозподілу ВВП, відповідну систему фінансових органів та інститутів [10, с. 321]. Перша частина визначення говорить про внутрішню структуру фінансової системи, а інша частина – про її організаційну побудову, тобто термін "фінансова система" застосовується для позначення різних за своєю суттю явищ.

Енциклопедичний довідник по інструментах та установах фінансового ринку взагалі не містить такого поняття, як фінансова система [11]. Натомість визначає поняття фінансової інвестиції, фінансової послуги, фінансової установи, фінансового активу, фінансового кредиту, фінансового моніторингу, фінансового ризику, фінансових інструментів та ін.

Звертає на себе увагу праця представника економічної науки В. В. Ільїна "Фінансова цивілізація", де автор послідовно доводить необхідність нового підходу до розуміння фінансової системи за допомогою поняття економічної цивілізації, яка "…відбулася при безпосередній участі капіталу". Економіку не можна уявити без товарообміну, відповідного обміну грошима, без кредитів, без конкуренції, а також без політичної влади, державної монополізації грошей тощо. Без усього того, що і складає основи цивілізації, економіка здійснюватися не може. Однак для сучасної економіки характерною є основна суперечність, що виникла в результаті трансформації капіталістичної системи господарювання. Вона полягає в тому, що існує дві системи управління економікою. Причому відповідні системи діють паралельно, тому можуть конкурувати, а можуть працювати в симбіозі. Перша система суспільної регуляції фінансів пов'язана з національно-державним устроєм, а друга складається з неурядових організацій і транснаціональних корпорацій, яка врешті-решт створює поняття грошового порядку [12, с. 395–397].

Слід погодитися з думкою В. В. Ільїна щодо нової конвергенції між суспільством і фінансами, яка приводить до ефективної організації й оптимальної побудови фінансової системи. Однак, незважаючи на появу нових форм зв'язків між елементами фінансової системи, що орієнтовані на досягнення узагальнених цілей, існують її ключові елементи, якими є *гроші та кредит*. І саме ці елементи фінансової системи безпосередньо та природно входять до поняття грошових відносин, а відповідно і до поняття розрахункових відносин, стимулюючи економічний розвиток.

Загалом економісти розглядають фінансову систему як сукупність фінансових (грошових) операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму. Суб'єктний склад дозволяє економістам виокремити певні підсистеми такої діяльності: державні фінанси, фінанси недержавних підприємств і установ, фінанси фізичних осіб, фінанси спільних підприємств, фінанси закордонних юридичних і фізичних осіб тощо.

У свою чергу, кожна підсистема охоплює певний комплекс фінансових операцій, зокрема, до складу державних фінансів входять: державний бюджет, фінанси державних цільових фондів, державний кредит, фінанси державних підприємств і установ тощо. Державні фінанси охоплюють проведення таких операцій, як формування доходів і розподіл видатків, здійснення інвестиційної діяльності, передавання державного майна в оренду й управління, проведення приватизації державного майна, створення спільних підприємств, залучення і використання грошових коштів на умовах кредиту тощо. У межах державних фінансів фінансові операції можуть проводити різні суб'єкти державного управління: уряд, центральний банк, державні цільові фонди, органи управління державними підприємствами й установами, органи місцевого самоврядування та ін.

До фінансів недержавних підприємств і установ належать фінанси індивідуальних юридичних осіб приватного права. Фінанси фізичних осіб передбачають проведення операцій із фінансовими активами і зобов'язаннями самих фізичних осіб.

На території України фінансові операції проводяться також зарубіжними юридичними та фізичними особами, які є резидентами України або є нерезидентами.

Взаємодія між елементами фінансової системи здійснюється з використанням різних інструментів, таких як, податки, збори, відрахування, інвестиції, кредити, дотації, субвенції, ціни і тарифи, квоти, ліцензії, емісія грошових коштів, цінних паперів, продаж активів, формування і використання страхових фондів та ін. Така взаємодія відбувається в межах певного фінансово-кредитного механізму.

Під фінансово-кредитним механізмом розуміють сукупність способів, форм та інструментів, які використовуються у процесі проведення фінансових операцій. Такий механізм передбачає застосування певних форм і методів фінансової діяльності, які регламентуються законодавством і рішеннями державних органів управління, зокрема, установлені законодавством форми і способи підприємницької діяльності, емісії цінних паперів, прямого і непрямого оподаткування, форми проведення інвестиційної діяльності, умови й методи кредитування суб'єктів приватного права.

Важливим елементом фінансової системи є фінансова інфраструктура, тобто існування комплексу інститутів і механізмів регулювання, які обслуговують усіх учасників фінансової системи.

Загалом, таке розуміння фінансової системи включається в усі економічні підручники, акцентуючи увагу на загальнотеоретичному виокремленні двох рівнів фінансової системи – централізованої (макрорівень) і децентралізованої (мікрорівень).

Правники вбачають в такому підході один із критеріїв, який використовується при відмежуванні права приватного від права публічного, а саме, критерій підпорядкованості чи непідпорядкованності єдиному центру управління. "Якщо публічне право, як писав проф. Покровський у своїй праці "Основні проблеми цивільного права", є системою юридичної централізації відносин, то цивільне право, навпаки, є системою юридичної децентралізації, якщо перше є сферою влади та підпорядкування, то інше – сферою свободи та приватної ініціативи" [13, с. 40–44].

У радянські часи проф. Б. Б. Черепахін, на відміну від домінуючої в той час думки щодо відсутності в радянському праві підстав для поділу його на приватне та публічне, визнавав можливість і необхідність такого поділу за формальним критерієм: "Приватноправові відносини будуються на основі координації суб'єктів, приватне право представляє собою систему децентралізованого регулювання життєвих відносин. Публічно-правові відносини побудовані на основі субординації суб'єктів, публічне право представляє собою систему централізованого регулювання життєвих відносин" [14, с. 120].

У процесі дослідження фінансового ринку не можна не визнати, що при здійсненні розрахунків як діяльності, що здійснюється в межах фінансового сектора економіки, суб'єкти вступають не тільки у відносини на основі координації суб'єктів (приватно-правові), а й у відносини субординації (публічно-правові) також. Доречно нагадати, що змістовна сторона проблеми для юристів полягає не у виокремленні публічно-правової або приватно-правової складової, а знайти момент досягнення компромісу між приватним і суспільним інтересом, згідно з яким має здійснюватися розв'язання економічних, соціальних і політичних проблем.

Ураховуючи два рівні фінансової системи (макрорівень і мікрорівень), необхідно зазначити, що між ними виокремлюють спеціальних суб'єктів – фінансових посередників, через яких проходять усі грошові потоки держави, юридичних і фізичних осіб, іноземні позики та інвестиції тощо. Ефективне функціонування посередників на фінансових ринках, як і самих ринків, забезпечує фінансова інфраструктура. Вона включає в себе такі елементи: платіжні системи, кредитні бюро інформації та забезпечення реєстрів, а також систему регулювання та нагляду. Фінансові посередники діють на відповідних фінансових ринках, мобілізуючи капітал, надаючи кредити, здійснюючи обмін грошима та розміщуючи грошові кошти. Ідеться про лінію взаємозв'язку товар–гроші–капітал, на яку спирається вся система наукових знань із проблем товарно-грошових відносин. Тому стисло фінансовий ринок можна визначити як систему відносин, що виникає у процесі обміну економічними благами з використанням грошей.

Акцентуючи увагу на науковій вагомості економічних підходів, треба враховувати, що для правників фінансова система в загальному вигляді виступає як сукупність фінансових ринків, інструментів та інститутів [15]. Причому, з погляду правової лексики фінансові ринки є ринками фінансових послуг. Поняття "фінансових ринків" в економічному значенні та поняття "ринку фінансових послуг" в юридичному значенні є поняттями релевантними. Проте методологічно правильним для правової науки буде підхід до фінансових ринків як до сфер діяльності учасників на ринках фінансових послуг із метою надання та споживання певних фінансових послуг. До таких сфер належать відповідно до п. 6 ст. 1 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, капіталу та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів. "Закони передають словами правові уявлення…– пише у відомій праці "Юридична методологія", Р. Циппеліус, – …під значенням слова ми розуміємо конкретні змістовні явища (здобуті пережитим досвідом чи сконструйовані смисловим зв'язком), які воно позначає, на які «вказує»" [16, с. 33–34]. Саме на фінансових послугах концентрує нашу увагу законодавець, розкриваючи уявлення про фінансовий ринок.

Світовий ринок надання фінансових послуг має дві основні моделі, які також впливають на категорію "розрахункових відносин" як предмета правового дослідження для правників. По-перше, це фінансовий ринок (система), що орієнтується на банківське фінансування – континентальна модель (bank based financial system). По-друге, англосаксонська модель фінансового ринку (системи) (market based financial system), яка орієнтована на ринок цінних паперів і систему інституційних інвесторів (страхові компанії, інвестиційні та пенсійні фонди). Для англосаксонської моделі характерним є публічне розміщення цінних паперів і високий рівень розвитку вторинного ринку, який за обсягом значно більший ніж вторинний ринок континентальної Європи. Для континентальної моделі характерним є високий рівень концентрації акціонерних капіталів при невеликій кількості акціонерів і непублічному розміщенні цінних паперів, а вторинний ринок є не досить розвинутим. Однак наприкінці XX – та початку XXI століття в більшості європейських країн ринки фінансових послуг почали вбирати в себе риси англосаксонської моделі. Таким чином, відбувається поступове зближення двох моделей ринків фінансових послуг, яке відповідно впливає на доктрину приватного права.

Доктрина поділу права на приватне та публічне має різне значення для англосаксонської та романо-германської правової систем. Слід підкреслити, що римляни не були творцями існуючої доктрини. Її формування відбулося у XIX столітті. Науковці романо-германської правової традиції будували доктринальну позицію, спираючись на ім'я видатного давньоримського юриста Доміція Ульпіана, який як традиційно стверджується, виділив приватне та публічне право за характером інтересу, що захищається відповідною нормою. Учені побачили коріння такого поділу в римському праві і такий поділ права на приватне та публічне стає фундаментальною класифікацією саме для країн континентальної системи права. Натомість, для англосаксонської системи права він не є фундаментальним. Не можна стверджувати, що досягнення римської юриспруденції не використовуються у країнах загального права, проте в юридичній науці таких країн відповідного поділу не існує. Безумовно, сама ідея поділу права на приватне та публічне є відомою прецедентній правовій культурі та практиці, а також знаходить своє місце у професійному праворозумінні. Однак юристи англосаксонської системи права не вбачають у ньому практичного значення, а значить доктрину поділу права на приватне й публічне не можна назвати універсальною. Вона притаманна тільки науковцям-правникам романо-германської системи права. Відповідно, поступове зближення моделей фінансових ринків безпосередньо впливає на наукові підходи до його розуміння.

Як англосаксонська, так і континентальна модель ринку фінансових послуг виконує різні функції. Однією з найбільш важливих є діяльність із перерозподілу грошових ресурсів із секторів, де є надлишки, у сектори, які відчувають нестачу грошових коштів. Умовно можна назвати сектори, які накопичили грошові кошти та надають кредити, – "постачальниками капіталу" або "інвесторами", а сектори, яким необхідно позичити грошові кошти для фінансування своїх витрат, – "позичальниками капіталу". Усіх учасників ринку фінансових послуг для зручності необхідно класифікувати по групах: 1 – фізичні особи, 2 – юридичні особи приватного права, 3 – державний сектор в особі державних органів, 4 – юридичні особи публічного права. Усі групи можуть бути і "постачальниками капіталу", і "позичальниками капіталу".

Між цими двома статусами ("постачальниками капіталу" та "позичальниками капіталу") наявні три основні канали грошових потоків, в яких і відбуваються розрахунки. По-перше, це прямі інвестиції – прямі грошові потоки від окремих інвесторів до окремих позичальників. Пряме фінансування виникає у випадку, якщо сектор потребує грошових коштів і позичає їх з іншого сектора за допомогою фінансового ринку. Більшість таких потоків існує у формі внесення коштів до акціонерного капіталу, розрахунку дивідендів і прибутку на інвестиційний капітал.

Прямі інвестиції складають невелику частку всього руху капіталу та мають низку істотних практичних проблем, пов'язаних із розрахунками у прямі інвестиції. Вони пов'язані з відповідними ризиками, які мають різний рівень. Природно, що одні суб'єкти ринку готові сприймати виникаючі ризики за відповідну ціну, інші мають намір знижувати ризики та готові за них сплачувати спеціальним організаціям, які надають фінансові послуги, беручи ризики на себе, діючи як посередники та надаючи продукти перерозподілу таких ризиків.

Тому виникає другий канал грошових потоків – опосередковане фінансування, де фінансовий посередник отримує грошові кошти від вкладників і використовує ці грошові кошти для надання кредитів і позик сектору, який потребує фінансування. Класичним прикладом є банківське посередництво, як діяльність з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників, що дозволяє уникнути багатьох проблем, пов'язаних із прямим посередництвом[3].

Банки, вступаючи у відносини на ринку цінних паперів, не є єдиними посередниками на ньому. Тому третім каналом грошових потоків є посередництво на ринку цінних паперів. Ринки цінних паперів дають можливість обійти посередництво банків шляхом об'єднання великої кількості окремих інвесторів, що вкладають грошові кошти в цінні папери, зокрема акції чи облігації. Розрахунки по цінних паперах – це процес, в якому цінні папери або частки в цінних паперах передаються, як правило, в обмін на оплату грошовими коштами. Посередництво на шляху руху капіталу та відповідних платежів на ринку цінних паперів дозволяє уникнути проблем, що притаманні також і прямому інвестуванню. Розрахунки проводять в Центральному депозитарії. Кліринг, який слідує за торгівлею, передує розрахункам. Кліринг передбачає у разі затримки розрахунків навіть зміну домовленості між сторонами зобов'язань для полегшення розрахунків, найчастіше за допомогою нетингу та новації. Виплата грошових коштів нині здійснюється за допомогою електронного переказу грошових коштів, через Центральний депозитарій. Можна припустити з великою долею вірогідності, що електронна система розрахунків виникла завдяки системам клірингу та розрахункам на світових ринках цінних паперів.

Паралельно руху грошових потоків на фінансовому ринку розрахункові відносини опосередковують відносини і на товарному ринку. Реальний сектор економіки та розрахунки на світовому товарному ринку поділяють на дві основні групи – ринки, де реалізація товарів відбувається через біржі, та ринки, на яких біржові операції не відбуваються. Слід визнати, що за останні десятиріччя головні зміни відбуваються саме на ринках, де торгівля здійснюється за допомогою товарних бірж. На зміну форвардним контрактам прийшли фьючерси та опціони, які не виступали в якості контрактів із продажу партій реального товару, а були по суті стандартизованими зобов'язаннями з продажу знеособленого віртуального товару, тобто похідними фінансовими інструментами (деривативами), які пов'язані напряму із самим товарним ринком. Відповідно стала змінюватися структура продажів, оскільки торгівля фінансовими інструментами йшла в напрямку збільшення строків дії контрактів, а уніфікована форма деривативів забезпечувала високу ліквідність таких інструментів і можливість багаторазового продажу. Розповсюдження нових видів фінансових інструментів не знищує вже існуючих, а лише доповнює їх, хоча кількісний показник між ними безперервно змінюється на користь нових фінансових інструментів.

Розрахункові відносини під час упровадження похідних інструментів супроводжувались безпрецедентним зростанням кількості суб'єктів фінансового ринку за рахунок нових, нетрадиційних для товарного ринку учасників, зокрема, банків, страхових компаній, пенсійних і пайових фондів тощо. Зазначені суб'єкти привели із собою великі фінансові потоки й оптимізацію ризиків для інших учасників. У результаті відбулося зниження вартості за транзакції, спрощення укладення договорів і збільшення кількості суб'єктів біржової торгівлі. У свою чергу такий процес почав змінювати й інституційну інфраструктуру товарного ринку. Зміни на товарних ринках полягають у надбанні ними якостей товарно-фінансового ринку, який є інтегрованим у світову фінансову систему. Наслідком цих процесів на законодавчому рівні стало прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощеного залучення інвестицій та введення нових фінансових інструментів" від 19.06.2020 р. Відповідно, з'явилися нові закони, а саме, закон України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки", який замінив закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" та закон України "Про товарні біржі", який замінив закон України "Про товарну біржу. Таким чином, стали комплексно регулюватися питання функціонування ринків деривативних (похідних) інструментів, ринків капіталу й організованих товарних ринків, а також розвитку їхньої інфраструктури. Відповідно можна констатувати, що розрахункові відносини опосередковують не тільки товарні ринки, а й фінансові. Фінанси мають грошовий характер і це є їхньою важливою ознакою. Гроші є обов'язковою умовою існування фінансів. Немає грошей – не може бути і фінансів, оскільки фінанси є абстрактною формою, що обумовлена існуванням грошей. Фінанси виникли, коли гроші вже існували, тобто гроші є умовою існування фінансів. Проте гроші є загальновизнаним еквівалентом, через який відбувається обчислення витрат на виробництво товарів, а фінанси – це не гроші, але вони мають вираз за допомогою грошей. Поява фінансових відносин завжди пов'язана з реальним рухом грошових коштів. Слід підкреслити, що не всі грошові відносини належать до фінансових. Грошові відносини стають фінансовими, коли в результаті виробництва товарів та їхньої реалізації формуються гро-

[3] Слід зробити невелику ремарку, стосовно того, що в Україні банки мають статус універсальних банків, які виконують як комерційні, так і інвестиційні функції, на противагу окремим країнам, де такі функції одному банку здійснювати заборонено. Яскравим прикладом є німецькі банки, такі як Deutsche Bank або Commerzbank. У Сполучених Штатах через дію закону Гласа – Стіголла від 1933 до 1999 року суміщення комерційної й інвестиційної функцій банків заборонялося. Починаючи з 1980-х років, банки відігравали провідну роль у зміні фінансової системи у глобальному вимірі. Основним завданням інвестиційних банків є функція інвестування. Виконання такої функції банками допомагає компаніям залучити вільні кошти від інвесторів. Виконуючи інвестиційні функції, банки, як правило співпрацюють з інвестиційними інвесторами, тобто значними фондами, створеними окремими інвесторами шляхом об'єднання коштів. До найважливіших видів фондів належать такі: пенсійні фонди, які містять гроші, заощаджені фізичними особами на пенсію; державні інвестиційні фонди, що керують активами країни в державній власності; взаємні або пайові фонди, які розпоряджаються коштами, отриманими від окремих невеликих інвесторів і вкладеними в них на відкритому ринку; хедж-фонди, що інвестують у ризикові, але високоприбуткові активи значні суми коштів; фонди прямого інвестування що подібні хедж-фондам, але вони працюють лише через придбання компаній, їхню реструктуризацію і продаж за прибутковою ціною. Ще одним напрямком інвестування є купівля-продаж акцій та облігацій власним коштом для наступного продажу їх юридичним особам клієнтам банків із метою отримання прибутку. Інвестиційна функція банків має прояв у консультуванні компаній при злиттях і поглинаннях. З кінця минулого століття інвестиційна функція банків знаходить свій прояв у створенні нових фінансових продуктів і торгівлі ними, тобто орієнтується на сек'ютеризовані боргові продукти та деривативні фінансові продукти – деривативи. Сек'ютеризовані боргові продукти створюють шляхом об'єднання окремих кредитів у складену облігацію. Наприклад, якщо існує один кредит, боржник за яким не виконує належним чином кредитне зобов'язання, то кредитору таке зобов'язання складно продати. Однак, коли створюється забезпечений активами цінний папір, що об'єднує, наприклад, тисячі іпотечних кредитів, можна розраховувати, що в середньому боржники будуть намагатися виконувати свої зобов'язання, навіть якщо вони мають відносно високий ризик непогашення грошового зобов'язання. Таким чином, неліквідні активи, які не так просто продати, перетворюються на продукт (складену облігацію), яка легко продається. Продавши кредити, об'єднані в такий інструмент, кредитор має змогу використати отримані по розрахунках грошові кошти для подальшої діяльності.

шові доходи й відбуваються витрати. Грошові доходи та витрати бувають на рівні держави, фізичних та юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Зазначені суб'єкти можуть вступати між собою у розрахункові відносини та діють у системі грошового обігу, а грошовий обіг функціонує не тільки за допомогою грошей, а й за допомогою кредиту. Проте функціонування грошей у будь-якій економіці має юридично визначений характер, вони є елементом державності, визначальною ланкою її економічного механізму, яка формується на інституційних засадах. Держава здійснює емісію грошей, регулює їхні структуру й обіг за допомогою грошово-кредитної політики, яка включає в себе елементи публічного та приватного права. Однак слід підкреслити, що грошово-кредитна політика може бути дієвою лише за умови, якщо вона здійснюється в межах, що визначаються об'єктивними економічними чинниками розвитку систем грошових відносин як невід'ємної складової загальноекономічної ринкової структури. Ідеться про зріз, що визначає сутність, принципи й механізм реалізації грошових відносин. Причому принциповим моментом для економік розвинутих країн є факт, що у разі виникнення та врегулювання взаємних вимог і зобов'язань у суб'єктів ринку в процесі функціонування товарно-грошових відносин пріоритет належить фізичним та юридичним особам приватного права, що керуються ринковими механізмами, але в цьому процесі бере участь і держава. Ідеться не про протиставлення публічного права приватному, а про їхню взаємодію та пошук соціальної справедливості.

Повертаючись до методологічних підходів щодо поділу права на приватне та публічне, слід підкреслити, що римляни розглядали норму права як інструмент реалізації і приватного, і публічного інтересу. Відомий текст із Дигестів Юстиніана вказує не на поділ права на приватне та публічне, а на вивчення права з різних позицій, як об'єктивного явища: "Вивчення права розпадається на два положення: публічне і приватне. Публічне право те, яке відноситься до положення Римської держави, а приватне – яке відноситься до користі окремих осіб; існує корисне в суспільному відношенні та корисне у приватному відношенні" (D.1.1.1.2) [18]. Таке органічне уявлення права підтверджується відомою фразою Марка Туллія Цицерона: "Res publica est res populi" – "Публічна справа є справа народу". Він не використовує термін "regnum" – держава, а використовує термін "res publica", як такої юридичної організації суспільства, яка діє у суспільних інтересах народу, вкладаючи в поняття "res publica" високе соціальне значення.

ВИСНОВКИ

Розрахункові відносини за своєю суттю є приватними відносинами між рівними носіями вільної волі, що мають майнову самостійність. Методологічно правильним є підхід у дослідженні розрахункових відносин, як до соціального явища. Визнання цієї обставини в межах як приватного, так і публічного права дає підстави стверджувати, що в основі їхньої взаємної "системності" лежить така загальна фундаментальна властивість – їхня соціальність. Саме вона й дозволяє піддавати їх закріпленню, регулюванню й контролю за допомогою певних соціальних важелів, інструментів [19, с. 17]. Враховуючи той факт, що практична діяльність на фінансових ринках різних країн сьогодні має тенденцію до зближення, а також те, що публічне право бере на себе виконання соціальної функції, не можна протиставляти право публічне праву приватному. Право є засобом досягнення суспільного компромісу за умови збереження свободи особи.

Список використаних джерел

1. Методологія приватного права: Зб. Наук. Праць (за матеріалами наук.-теорет. Конф., м. Київ, 30 травня 2003 р.) / Редкол.: О.Д. Крупчан (голова) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.
2. Гойбарг А.Г. Хозяйственное право РСФСР: Гражданский кодекс. Т. 1/Гойхбарг А.Г. – 3-е изд. Испр. И доп. – М. : Госиздат, 1924. – 269 с.
3. Стучка П.И. Курс советского гражданского права. Т. 3. Особенная часть гражданского права, М. ; Л. : Государственное социально-экономическое издательство, 1931. – 208 с.
4. Подцерковный О.П. Денежные обязательства и расчетные правоотношения в Украине, – Одесса: "Студия "Негоциант", 2005. – 308 с.
5. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Издание 5, Т. 44. Июнь 1921 – март 1922, М. : Политиздат, 1970, – 710 с.
6. Вишневский А.А. Банковское право Европейского Союза: Учебное пособие. – М.: "Статут", 2000. – 388 с.
7. Стратегія фінансового сектору України до 2025 р. Національний банк України, Міністерство фінансів України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy
8. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/kompleksna-programa-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2020-roku
9. Гражданское право : актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. – М. : Издательство Юрайт, 2009. – 993 с.
10. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика [текст] : навч. посіб. / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер – К. : "Центр учбової літератури", 2013. – 578 с.
11. Інструменти та установи фінансового ринку. Енциклопедичний довідник / За редакцією В.В. Фещенка. Укладачі: Фещенко В.В. (керівник проекту), Фещенко В.М., Мунтіян В.І., Романченко О.В., Новошинська Л.В. – К. : Українське агенство фінансового розвитку, 2007. – 504 с.
12. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація. – К. : Книга, 2007. – 528 с.
13. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права, М. : Статут, 2003. – 351 с.
14. Черепахин Б.Б. Труды по гражданскому праву. М. :Статут, 2001. – 497 с.
15. Goldsmith R. Financial Structure and Development, Yale University Press, New Haven, 1969. Pp. xxxiv + 561. 112s. 6d. (cloth). 36s. (paper)
16. Циппеліус Райнгольд Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів – Роман Корнута. – К. : Видавництво "Реферат", 2004. – 176 с.
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощеного залучення інвестицій та введення нових фінансових інструментів" // Закон України від 19.06.2020р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text
18. Дигесты Юстиниана. Перевод с латинского. Т. I : Кн. 1-4 / Отв. ред. : Л.Л. Кофанов., М. : Статут, Консультант Плюс, 2002, – 584 с.
19. Рабінович П.М. Приватне право і публічне право як загальносоціальні явища та як легалізовані терміно-поняття // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29-30 квітня 2004р., м. Харків. – К. ; Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2004. – 908 с.

References

1. Krupchan, O.D. (2003). Problemy vzaemozvayzku pryvatnogo ta publichnogo prava [The problems of the relationship between private and public law] (s. 10). zbirnyk nauk. prac', Kyi'v.: Yurinkom Inter (in Ukrainian).
2. Goi'barg A.G. (1924) Xozya'stvennoe pravo RSFSR: Grazhdanskiy kodeks. T.1 [Commercial law of the RSFSR: Civil Code], Moskva, Gosizgat (in Soviet Union).
3. Stuchka P.I. Kurs sovetskogo grazhdanskogo prava. T. 3 Osobennaya chast' grazhdanskogo prava (s. 43) [The course of Soviet civil law. T. 3. A special part of civil law], Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoe social'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo (in Soviet Union).
4. Podcerkovny' O.P. (2005) Denezhnye obyazatel'stva i raschotnye pravootnosheniya v Ukraine [Monetary obligations and settlement legal relations in Ukraine], Odessa, "Studiya "Negociant" (in Ukrainian).
5. Lenin V.I. (1970) Polnoe sobranie sochineni'. Izdanie 5, T.44, Iyun' 1921 – mart 1922 [Full composition of writings. Edition 5, T. 44. June 1921 – March 1922], Moskva, Politszdat (in Soviet Union).
6. Vishnevskiy A.A. (2000) Bankovskoe pravo Evropeyskogo Soyuza: Uchebnoe posobie [Banking Law of the European Union: Study Guide], Moskva, "Statut" (in Russian).
7. Strategiya finansovogo sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy of the financial sector of Ukraine until 2025]; URL: https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy. 8. Kompleksna programa rozvytku finansovogo sektoru Ukrainy do 2020 roku [Comprehensive program for the development of the financial sector of Ukraine until 2020]; URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/kompleksna-programa-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2020-roku.
9. Belov V.A. Grazhdanskoe pravo: aktual'nye problemy teorii I praktiki (2009) [Civil law: current issues of theory and practice], Moskva, Szdatel'stvo Yura't (in Russian).
10. Kovalenko D.I. Finansy, groshi ta kredyt: teoriya ta praktyka (2013) [Finance, money and credit: theory and practice], Kyi'v, "Centr uchbovoi' literatury" (in Ukrainian).
11. Instrumenty ta ustanovy finansovogo rynku. Enciklopedychnyi' dovidnyk (2007) [Instruments and institutions of the financial market. Encyclopedic reference book] Kyi'v, Ukrai'ns'ke agenstvo rozvytku (in Ukrainian).
12. Il'iin V.V. Finansova civilizaciya (2007) [Financial civilization]: Kyi'v, Knyga (in Ukrainian).
13. Pokrovskiy I.A. Osnovnye problemy grazhdanskogo prava (2003) [The main problems of civil law], Moskva, "Statut" (in Russian).
14. Cherepahin B.B. Trudy po grazhdanskomu pravu (2001) [The Works on civil law], Moskva, "Statut" (in Russian).

15. Goldsmith R. Financial Structure and Development, Yale University Press, New Haven, 1969. Pp. xxxiv + 561. 112s. 6d. (cloth). 36s. (paper);
16. Cippelius R. Yurydychna metodologiya (2004) [Legal methodology], Kyi'v, Vydavnyctvo "Referat" (in Ukrainian).
17. Pro vnesennya zmin do deyakih zakonodavchyh aktiv Ukrainy sh'odo sprosh'enogo zaluchennya investycii' ta vvedennya novyh finansovyx instrumentiv // Zakon Ukrainy 19.06.2020p. [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplified Attraction of Investments and Introduction of New Financial Instruments] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text
18. Digesty Yustiniana. Perevod s latinskogo T. 1: Kn. 1-4 (2002) [Digests of Justinian], Moskva, "Statut" (in Russian).
19. Rabinovich P.M.(2004) Pryvatne pravo I publichne pravo yak zagal'nosocial'ni yavysh'a ta yak legalizovani termino-ponyattya (s. 17) [Private law and public law as general social phenomena and as legalized terms and concepts], Kyiv, Akademiya pravovyx nauk Ukrainy, NDI pryvatnogo prava I pidpryemnyctva, NDI intelektual'noi' vlasnosti, Nacional'na akademiya im. Yaroslava Mudrogo (in Ukrainian).

Received: 30/07/2021
Accepted: 15/08/2021

L. Panova, Cand. Sc. (Law), Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE PROBLEM OF THE INTERRELATION BETWEEN PRIVATE AND PUBLIC LAW IN SETTLEMENT RELATIONS

The article is based on the existing law doctrine of division of law into private and public. The author analyses the influence of the doctrine on the relationships that arise in the financial services markets. The author takes into account the results of researches conducted by domestic and foreign scholars, which were carried out in the field of law and economics. The author uses general scientific and special methods as those that form the basis of the work. The research substantiates that objectively the doctrine dividing law into private and public does not exist. Doctrine is the product of a sociocultural interpretation of the researcher's thinking process. At the same time, the doctrine is naturally refers to the structure of the financial market.

The author analyses the internal mechanism of circulation of cash flows and settlements in the global financial market. This analysis is the empirical basis for the research and subsequent theoretical understanding. The author proves that the concept of separation of rights into private and public law is not a universal concept that is inherent in all countries. The doctrine is fundamental only in the countries with Romano-Germanic legal system. The idea of dividing law into private and public was not reflected at the doctrine level in the countries with Anglo-Saxon legal system. The problem of the substitution of concepts was enrooted directly in the very doctrine of law, which existed in Soviet times. It was connected with the absence of the concept of "private law" in the Soviet legal thinking.

The idea of social justice changes beyond recognition in the direction of public law. The author focuses on the issue of how to ensure the sustainable development of the financial system and its main institutions (structures) using the theoretical concept of dividing law into private and public. The author emphasizes the need to take into account the diversity of legal understanding of the financial market as a social phenomenon. The research methodology should be as appropriate as possible to the research object. The idea of social justice should act as a regulator of mutual relations between members of society. Practical activity in the financial markets in the modern world tends to converge. Public law assumes the fulfilment of a social function. Therefore, the author comes to the conclusion that law is a means of reaching a compromise between members of society, provided that individual freedom is preserved and there is no need to oppose private law to public law. The author proves that European political and legal standards are built on such postulates, particularly concerning the field of calculations.

Keywords: financial system, financial services markets, settlement relations, the doctrine of separation of rights into private and public.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Legal Studies, 2021; 3 (118): 92-99
УДК 349.6
DOI: https:doi.org/10.17721/1728-2195/2021/3.118-17

ISSN 1728-2195
© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Publishing center "Kyiv University", 2021

Е. В. Позняк, канд. юрид. наук, доц., психолог
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0001-5515-4849

ПРИНЦИП ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досліджено теоретико-правові, законодавчі й інші підходи до розуміння суті й змісту принципу формування екологічної культури в екологічному праві та законодавстві України. Нині принцип формування екологічної культури лише частково відображено у нормах Конституції України та чинного законодавства, зокрема Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища".

Реалізація вказаного принципу в законотворчій, практичній і правозастосовній діяльності сприятиме підвищенню рівня еколого-правової свідомості та культури, екологізації національного права й законодавства. Від рівня екологічної та еколого-правової культури в суспільстві залежить ефективність функціонування системи екологічного управління і контролю, забезпечення екологічної безпеки господарської та інших видів діяльності, досягнення екологічного правопорядку, відновлення екологічної рівноваги, розвиток науки та екологічних знань.

Утвердженню принципу формування екологічної культури сприятиме виконання стратегічних завдань, закладених у положення джерел державної екологічної політики, перш за все, Основних засад (стратегії) державної екологічної політики на період до 2030 р.

Внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства з метою врахування принципу формування екологічної культури, забезпечення сталого розвитку нашої держави з огляду на сучасні виклики та процеси глобалізації. Висловлено думку про доцільність конституційного закріплення принципу формування екологічної культури як основи для розбудови демократичної, соціальної, правової та екологічної держави. Зазначеним принципом пропонується доповнити основні джерела природоресурсного, природоохоронного права та права екологічної безпеки.

Запровадження принципу формування екологічної культури в національне законодавство має набути системного характеру, що сприятиме забезпеченню узгодженості норм екологічного права й інших галузей між собою у регулюванні екологічних відносин. Це підвищуватиме рівень еколого-правової культури суспільства і громадян, посилюватиме курс нашої держави на міжнародну та європейську інтеграцію.

Ключові слова: державна екологічна політика, екологічна культура, екологічне законодавство, екологічне право, еколого-правова культура, навколишнє природне середовище, принципи екологічного права, принципи права.

ВСТУП

Сучасну систему екологічного права й законодавства України неможливо уявити без таких важливих елементів, як принципи, становлення яких в Україні зі здобуттям незалежності та подальше втілення в життя пов'язане з подоланням радянських принципів державотворення та правотворення, з урахуванням принципу сталого розвитку та відмовою від ідеї досягнення "пріоритету екології над економікою". 2021 рік – ювілейний для нас, громадян України та екологів-правників зокрема. Ми відмічаємо 30-річчя незалежності України, 25-річчя прийняття Конституції України [1], 30-річчя прийняття Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища". Водночас, вшановуємо

© Позняк Е. В., 2021